

SZÉCHENYI 2020



TOP-5.3.1-16-FE1-2017-00014

A helyi identitás és kohézió erősítése Zámoly térségében

Helytörténeti tanulmányok

Készült: 2019. március

Készítette: Magyar Műemléki Topográfia Nonprofit Kft.



Töredékek Csókakő múltjából

Csókakő Fejér megye móri járásában fekszik. Területe 1095 hektár. Lakóinak száma 1970-ben 1087, 298 lakóháza, 317 lakása van. Vasúti megálló: Csókakő kb. 5 km-re a községtől. Autóbusz-megálló helyben. Külterületi lakott hely nincs.

A község a forgalomból teljesen kiesik. Neve, kizárólag a határában levő várrom és szőlőtermelése miatt ismert.

Várával jelentős, de elsősorban népszerűsítő irodalom foglalkozik, a község viszont nagyon kevésbé ismert.

A Vértes hegység töréssperemének lábánál, 228 m tengerszintfeletti magasságban fekszik. Területének nagyobbik része a Vértes összetöredezett és lesüllyedt dolomitrögeire terjed ki. Központi belterülete DNy-ra húzódó lejtős felszín. Domborzatát kiemelt dolomítfennsík (Csókakővár 407 m) és erősen tagolt nagy relief energiájú pusztuló hegyláb felszín jellemzi.

Éghajlata a mezőföldi településeknél kiegyenlítettebb. Évi csapadékmennyisége 600—620 mm közt van. A kora nyári maximum mellett jelentős az őszi másod maximum is. A tél viszonylag hideg, a nyár hűvös és nem aszályos. A hótakaró viszonylag tartósabb. Az uralkodó szél ÉNy-i.

A hűvösebb és csapadékosabb éghajlat nem tükröződik a vízföldrajz képében. A csapadékvíz a dolomit sűrű repedéshálózatán beszivárog és karsztvízként tározódik. Ezért felszíni vízfolyásokban kimondottan szegény terület. A karsztvízszint kb. 150 m mélységben van. Területének több mint 30%-át erdő borítja. A magasabb és nedvesebb felszíneken a gyertyános és tölgyes, az alacsonyabb és szárazabb lejtőkön a cseres tölgyesek elterjedtek. Szántóit többnyire közepes és gyenge termékenységű barna erdőtalaj (agyagbemosódásos barna, erdei talaj, rendzina) fedi.

Múltja szorosan összefonódik a határban emelkedő egykori várral. A középkorban Csókakő név alatt kizárólag a várat értik, a községet Váraljának hívták, és csak a török kitakarodása után nevezik a vár alatt levő területet (sokáig pusztát) Csókakőnek.

Maga a név Castrum Choukaku (1299, 1374) Mons et Castrum Cho-kakew villaque sub eodem existens (1323, 1630) Castrum Chokakew (1330, 1379, 1424, 1430, 1439,

1439—1440, 1444, 1449, 1453—58, 1457, 1457—58, 1459, 1459—60, 1461, 1467, 1469, 1476, 1481, 1487, 1490, 1493) Castellanus de Chokaku (1405), Castrum Chokaku (1427) Castrum Chokakw (1445, 1446, 1447, 1453, 1462), Cijokakv, Ciokakv (1603) Chokakeo (1534) Coka (1657) Czokakü (1657). Az írás különböző változatai egyértelműleg bizonyítják, hogy a vár neve sohasem változott, mindig Csókakő volt, melyet az újkorban néha csókára rövidítenek. A név magyarázata egyszerű: előtagja a magyar csóka madárnév. Utótagja a szikláshegy értelmű kő főnév, amely mint helynévi utótag a késői középkorban e mellett hegyi várak elnevezésére szolgált. A névadás idején feltűnően sok lehetett errefelé a csóka. A csóka madárnevet személynévként is használták.

A várat 1299-ben említi István alországbíró levele. Tehát valószínűleg a tatárjárás után emelték. A móri völgy itt szorul a legjobban össze, és a hegycsúcson megfelelő helyet is találtak a vár számára. A vár emelői valószínűleg a Csákok voltak. 1323-ban a Csákok két ága egyezkedik a vár birtoka felől, de 1327-ben már a király birtokában van. 1405-ben került a Rozgonyiak kezére, 1445-ben Újlaki Miklós foglalja el, és különböző okmánylevelek következnek a Rozgonyiak javára. Mátyás idejében is a Rozgonyi család tagjai birtokolják a várat, de a családi marakodásukba Mátyásnak is bele kellett avatkoznia, aki Rozgonyi Jánosnak és testvérének adja a birtokot, kiharcolva onnan a család másik ágát.

A vár fontosságát mutatja, hogy az 1440-es adománylevelben 16 falu és 5 pusztát, 1449-ben 13 falu és 3 pusztát tartozik hozzá, várnagyának pedig már 1330-ban I. Károly Bodrog megyében Neguen nevű birtokot adományozza, 1403-ban Pethy Pál várnagy egyben Fejér vármegye főispánja. Mint országszerte, itt is időnként a különböző birtokokért küzdelem folyt, így a fejérvári keresztes konventtel Csurgó ügyében, ahol a keresztesek malmát a vár katonái elrontották, sőt jobbágyaikat is elhurcolták.

II. Ulászló a várat 2000 arany forintért Egerváry Lászlónak (Rozgonyi Klára férjének) zálogosítja el. 1511-ben, pedig a király Gergelylakai Buzlai Mózesnek adományozza a várat, ami ellen Rozgonyi István ügyvédje 1514-ben tiltakozik, 1515-ben Egerváry László és id. Kanizsai György özvegye a várra vonatkozó jogait második házasságából született fiának, Kanizsai Lászlónak adja át. Rövid időre sikerült Kanizsai Lászlónak kezébe venni a várat, mert várnagya már a következő évben

tiltakozik a várnak Tamás esztergomi érsek által történt elfoglalása, 1523-ban pedig Szerdahelyi Imreffy Mihály részére történt eladományozása ellen.

A tiltakozások eredményesek lehettek. 1534-ben ugyanis János király Nádasdy Tamásnak (Kanizsay László egyetlen leánya, Orsolya férjének) adja Kanizsay László javait. Ugyanez évben pedig Thurzó Elek és Tamás egri püspök is megígéri, hogy vissza fogja adni a király (ezúttal Ferdinánd) Nádasdy Tamásnak Csókakőt, ha az a János szövetségében harcoló török ellen, a király parancsai szerint cselekszik.

A kettős királyválasztás után a vár gyakran cserél gazdát. 1537-ben Bakyth Pál ostromolja a várat, Ferdinánd híveként. Az ostrom sikeres lehetett, mert 1538-ban Nádasdy Tamás arra kéri Ferdinándot, hogy adja vissza neki a várat. 1540-ben a vár Horváth Márk várnagy kezében van, kinek részére Bakyth és családjának több tagja menlevelet állított ki (Bakyth ekkor Rárón, Győr megyében tartózkodik). 1544-ben újra Bakyth ül a várban. Valószínű, hogy a vitát az 1557. évi újabb adománylevél dönti el. Ez időtől fogva a vár, több mint egy évszázadon át elvileg a Nádasdyak kezébe került (persze az időszak nagyobbik részében a török birtokolja).

A vár alatti település nevét Wárallya-nak írják. (1440. 1449). Valószínűleg már a vár építésének idejében keletkezett plébániáját a XIV. században is említik. A vár birtokai közt 1432 és 1461 között emlegetik sűrűn. 1461 után már nem szerepel, úgy látszik már a török idők elején megsemmisült.

A várat, mint legtöbb várunkat többször átépítették.

Típusát tekintve, szabálytalan alaprajzú, belsőtornyos vár. A belső vár 6 méterrel emelkedik az alsó szint fölé. ÉK. és D. felé meredek szakadék védte. Az ide vezető út É-i védőtorony mellett kanyarodott el. A közeledő oldalazásnak tette ki magát. A kapu előtt, fallal körülvett, tetővel fedett kapuudvar helyezkedett el. A vár tojásdad formájú, alsó és felső elkülönített részekre oszlott. A fal a támadásnak kitett Ny-i részen 6 m vastag volt. Ezt később támfallal is megerősítették. A kapuudvarból az alsó várba a kétemeletes, négyzetes kaputornyon átvezető kapunyíláson lehetett bejutni. Csapórácsos kapu zárta le, amely a toronyfal vastagságához e célra hagyott résen fel és le mozoghatott. A kaputornyon csak az emeleten volt nyílása, ahonnan a fallal lehetett összekötni. A fellegrvár hosszúkás, négyszögletes térségéből emelkedett ki az öregtorony.

A XVIII. században alaprajza szerint még két védőtornya is volt.

A hozzá tartozó hatalmas váruradalom javait 1528-ban írták össze. E szerint ide tartozott 157 lakott egész telek, 77 szabad és jövevény, 80 censust adó telek, taxa, extra ordinária, 182 forint (kocsmából 19 forint, borkilenced 18 hordó, kilenced gabona 134 köből, allodiális gabona 126,5 köből), inventarium 141 csirke és 100 köből (gabona?) a malmokból. Ehhez járul fegyverzete (ágyúk, puskapor), allodiumában állatok, gabona, melyet itt felhasználnak, vám és erdők. Az összeíró panaszkodik, hogy a vár igen rossz állapotban van. Egyetlen háza, melyben eső idején meg lehet húzódni. Az összeírásban szerepel az alatta meghúzódó gyümölcsös.

Csókakő a XVI. sz. közepén „végvár”. Mint a legtöbb kis várnak, ennek a sorsát is a közelben levő nagy erődtmény (Székesfehérvár) sorsa határozza meg. Fehérvárt már 1543-ban elfoglalta a török, így természetesen rövidesen Csóka is török kézre került (1544-ben). Védőrsége mindig csekély, és hosszabb ostromot kiállni nem tud. 1598-ban, mikor a magyarok ostromolják, összesen 20 török védte, így hamarosan magyar kézre került, de 1601-ben ismét a magyarok ostromolják, tehát közben ismét a török lett a vár ura. 1602 után hosszú időre — 1687-ig — a törököké. Védőrsége ekkor is csekély, 40—50 fő általában, de a császáriak nem ostromolják ebben az időben. Evlia Cselebi nála szokásos bőbeszédű-seggel beszél a várról. Szerinte a csóka magyarul csipkebogyót jelent, tehát Csipkebogyó vára, az itt tenyésző sok csipkebogyó miatt. A vár vitéz harcosai, pedig Tatáig, Pápáig, Szentmártonig és Győrig is elkalandoznak. A háborúk idején Batthyány Ádámnak 1658 körül sikerül török asszonyokat rabul ejteni Csókából. Váltásdíjukat a Csókái Moharem ti-hája rendkívül magasnak tartja, és több ízben levelet küld Batthyány Ádámnak. A levelekből úgy tűnik, hogy ebben az időben a csókái lakosok kizárólag törökök voltak. 1662-ben Csókakő (nyilván az egykori falu) „puszta faluhely”. Erre vall az is, hogy mikor Balaskó István Nádasdy Ferenc nevében tiltakozik az ellen, hogy sérelmére a csókái uradalom 37 faluját, illetve pusztáját mások maguknak igénylik (köztük a várhoz egész közel eső Mórt, Bodajkot, Curgót) sem a puszták, sem a falvak közt Csókakő, vagy Váralja nem szerepel. 1670-ben, mikor Nádasdy Ferenc országbíró a Wesselényi-féle összeesküvésben való részvételéért hűtlenségben elmarasztalták és kivégezték, az uradalmat a kincstár lefoglalta.

Nádasdyék pere után a kincstár 1678-ban Széchényi György kalocsai érsek kezébe adta a csókakői uradalmat.

Széchenyi a következő évben újra kéri a birtokot, s ebből arra következtethetünk, hogy addig még nem kapta meg.

Tíz évvel később (1687-ben) kerül sor arra, hogy Csóka vára és az uradalom nagy része felszabaduljon. Bár ekkorra a védősereg némileg nagyobb mint a század elején, mégis rövid ostrom után a várat feladja. (Ekkor 68 katona, 97 asszony és 39 gyermek hagyta el a várat.) Hogy a várat a török megerősítette az is mutatja, hogy csak tűzérségi ostrommal lehetett bevenni azt. Az ostromra azért volt szükség, hogy Székesfehérvár ostroma idején a török ne tudjon az ostromló sereg hátába kerülni.

1690-ben elrendelik a hadifelszerelés elszállítását, és ezzel Csókakő vára mint erődítmény, megszűnik. Bár az uradalom neve még sokáig csókái uradalom maradt, a valóságban ehhez Csókakőnek semmi köze nincs. Rögtön a visszafoglalás után Kolonits Lipót (mint a Magyar Kamara elnöke) jelenti, hogy 1678-ban már Széchenyi György kapta zálogba az uradalmat, 1690-ben pedig Wellein János jelenti a Bécsi Kamarának, hogy a helyszínen megtekintette a csókái uradalmat. Az ő véleménye szerint a kincstárnak kell biztosítani ezt a területet is. (Visegrádtól Csókakőig). Javaslatát nem fogadták el, és 1691. november 8-án a csókakői uradalmat, minden művelt és nem művelt területet, földekkel, legelőkkel, erdőkkel, hegyekkel, völgyekkel, folyókkal, halastavakkal, malmokkal, vámszedéssel, borméréssel 60 000 rajnai forintért (melyet egy összegben a Kamarának befizetett) báró Hochburg János tanácsos vásárolta meg.

A csókakői uradalomban most már talán a legjelentéktelenebb elhagyott puszta, az egykori Váralja, melyet ettől az időtől fogva neveznek Csókakőnek. 1685-ben, tehát két évvel a felszabadulás előtt, a csókakői uradalom összeírásában maga Csókakő csak mint vár szerepel, ahol sem lakók nincsenek, sem szántóföldek és egyéb javak, de szőlői már ekkor vannak. Értékét 1500 forintban határozzák meg.

1690-ben, a felszabadulás utáni összeírás is hasonló, elhanyagolt képet fest. A vár kicsi, épületei magyar, illetve török módra épültek, de a vár lábánál minden csupa erdőség, mindössze a vár lába alatt fekszik két gyümölcsöskert és szőlő, mely száz akó bort ad. A vár mellett gazdaságot létesíteni nem lehet, mert nincs víz, azt kb. fél mérföldről kell idehozni. A törökök jobbagyokkal szállították ide a vizet robotban. A várban robbantással létesítettek ugyan egy kutat, vize azonban elég gyakran elapadt.

A környék fő értéke a fa, a makk disznóhizlálásra hasznosítható. Az ősz-szeiró úgy véli, hogy innen tűzifát és építőfát kaphatna a székesfehérvári polgárság. Érdekes, hogy különösen kiemeli, mennyire szép és jó az itteni „vörös márványkő”. Ha Budán vagy másutt építkeznének, itt lehet követ kitermelni.

Az összeírás szerint ugyan lakói nincsenek, de valószínű, hogy más várakhoz hasonlóan itt is a katonák végezték a szőlőművelést.

A Hochburg urasággal a parasztság épp olyan elégedetlen volt, mint a kormány. 1691-ben Vánosy Lőrinc harmincados azért panaszodik, hogy Hochburg nem engedi sem a lakosságnak, sem a helyőrségnek a favágást, 1692-ben pedig azért, hogy a tizedet az uradalom falvaiban nem tudja beszédni, s karhatalmat kell igénybe vennie. 1696-ban az uradalom parasztjai panaszkodnak amiatt, hogy terheik 1694 óta úgy megnövekedtek, hogy ha nyomorúságukat nem orvosolják, az elment néhány gazda példáját fogják követni.

A XVII. sz. végi és XVIII. sz. eleji telepítések során nem került sor a község benépesítésére. Oka, nyilván elsősorban az ivóvíz hiánya. 1727-ben is az elpusztult helyek közt szerepel az egykori Váralja. A szőlőknek nagy része a móriak kezén volt, hisz 1723-ban azt írják, hogy a móri szőlők között a csókaiak a legjelentősebbek. Jövedelmüket 179 forintra becsülik az összeírók, de értékük eléri a 30 000 forintot is. 1752-ben móriak használták legelőjét is, tűzifáját és szántóit, kivéve a 115 mérföld uradalmi kezelésben levőt. A legelőt 17 ott lakó zsellér használta, akik 17 forint legelőbért fizettek. Olyan adatok is vannak, hogy a szőlőhegyet csak 1749-ben kezdik betelepíteni, amikor 8 évre mentesültek a tized alól, a telepítő móri parasztok. Ezenkívül létezett 1752-ben uradalmi szőlő is, 18 kapás, ami évi 16 akót termelt és értéke 200 forint volt.

Az első települőket Lamberg gróf telepíti ide, 1752 előtt. A hegylakók a szőlőkben dolgoztak. Nevük tanúsága szerint magyarok voltak. Eredetükre egyikük neve mutat: Fejér-Vári. Az uradalmi rét a régi vár tőszomszédságában volt, ahol 60 szekérre való szénát termeltek. Az évi 5 forint jövedelmet hozó szilvás is Lambergé volt, azzal a 192 forint értékű házzal, együtt, amelyben a vadász és az erdőőr lakott. A makkoltatás a faizással együtt 13 forintot jövedelmezett. 1752-ben történt osztozkodás alkalmával többek közt a csókakői zsellérek egy része gróf Hochburg Domonkos leánya kezébe

került. (Gróf Berényi György özvegye.) A Lam-berg-ág birtokába jutott a móri és csókái jobbágyok másik része (feltűnő, hogy kizárólag itt beszélnek csókakői jobbágyokról, minden egyéb adatunk arra mutat, hogy csak zsellérek laktak itt. Ez azért is valószínű, mert a pusztán rendszerint allodiális gazdálkodást folyt.) A település keletkezésére vonatkozólag, valószínűleg nem emlékeztek rosszul 1869-ben azok az öregek, akik szerint Székesfehérvárról jöttek ki az emberek, és az erdőket kiirtva, szőlővel beültették azok helyét. Arra is „emlékeztek”, hogy kezdetben csak nyáron laktak itt, de később télire is itt maradtak. Emlékeztek arra is, hogy valaha állítólag jezsuiták is birtokoltak Csókán szőlőket. Ez persze egyáltalán nem zárja ki azt, hogy móriak is telepítettek ide, hisz a mai napig nagyszámú móri szőlőbirtokos található itt.

Hogy Székesfehérvárról vándoroltak ide, arra mutat az is, hogy 1809-ben a nemes Hollósy család 4 férfitagja lakik Csókakőn, (a család három tagja Felcsuton, két tagja Baracskán, egy Németegyházán és Kajó-Szentpé-teren.) A Hollósy család tagjai közül 1742-ben, mikor a Fejér megyei nemesek közé felvették őket, egy Pátkán, egy Bőgődön, egy Felcsuton, egy Székesfehérváron lakott, egy pedig csak „Fejér megyei” volt. Tekintve, hogy 1809-ben Hollósy Székesfehérváron nincs, feltételezhető, hogy a székesfehérvári ág került Csókakőre. A Fehérvárról való betelepítésre mutat az is, hogy 1762-ben Magyar Márton székesfehérvári lakos e prédiumban szőlővel bír. (Hogy nem Mórról, vagy a környező községekből valók a puszták lakói, arra mutat még, hogy a környező faluk — főleg Mór — német lakosságúak, Csókakőn mindig a magyarok voltak túlsúlyban.) 1753-ban a Lamberg uraság engedélyt adott szőlő telepítésére. Hegyközségi kontraktust is kap a földesúrtól. Eszerint szabad éveik után dézsmát is kötelesek adni. Az uradalom és hegyközség viszonya elég rossz lehetett. Erre mutat, hogy 1762-ben a fent nevezett Magyar Márton szőlőjét az uradalom el akarta adni, bár a dézsmát az megadta. A hegymester ellen is panaszt tesz, mert a hegyközség által emelt Szent Donátus kápolna javára gyűjtött pénzről nem tudott elszámolni. Kéri, hogy a megye becsültesse meg a szőlőt. A csókái bort a fehérvári piacra is bevitték. Mint feljebb említettük, a hegyközség már előbb rendelkezett kápolnával. A községgé szerveződés jelentős állomása a katolikus templom építése. Ez 1788-ban történik. Már 1784-ben is említenek egy kis templomot. 1786-ban pedig Bokod filiája. 1810-ben a csókakői előljárók kérelmet adnak be egy katona leszerelése ügyében. (Tehát már volt ekkor előljáróság.) Viszont 1823-ban csak a „Csókai pusztának rajzolatja” címmel szerkesztenek térképet a településről.

Természetesen az összeírásokban itt is, mint ebben az időben mindenütt, sok az ellentmondás (jellemző, hogy 1846-ban kisebb az állatállomány mint 1774-ben, ami kizárt a valóságban). Világos így is, hogy a lakosság állandóan szaporodik, valószínűleg állandó beszivárgással. Igaz erről csak egy 1781-ből való adatunk van, mikor egy kovács költözik a faluba. A lakosok fő foglalkozása a szőlőművelés. Szántóföldi művelés alig történik a parasztgazdaságokban. (Ezért elképzelhető, hogy számos állat egyáltalán nincs.) Ez lehet az oka annak, hogy jobbágy telkeket nem alakítanak ki. Az uradalom allodiális gazdálkodást folytat, és már 1732-ben 115 köblös szántóföldje van. Mórral továbbra is szoros kapcsolatot tartottak, bár az úriszék 1792-ben megakadályozta azt, hogy ehhez a faluhoz csatolják többek közt Csókát is, de így is még 1818-ban 765 hold irtást használnak a pusztán móriak.

A pusztá lassú átalakulása tovább tart. A plébánia megalakítását rövidesen követi az iskoláé. 1781-ben még nincs iskolája, de 1783-ban már működik a természetesen katolikus egyházi iskola. Rektora Kiss István a komunitástól 28 forint készpénzt kap. Mellette a szülők tanítványonként tandíjat, stólat, accidenciát (egyéb természetbeni járadékot) juttatnak részére. Köteles szüret idején és viharkor harangozni, ezért cca. 11 urna must a járadék. A komunitástól egy szobás lakást kap. Magyarul tanít, összesen 6 fiút és 5 leányt. 1841-re 48 fiú és 43 leány az iskolaköteles gyermekek száma. Ebből azonban csak 63-an (35 fiú és 28 leány) jár iskolába, a többi szegénység miatt nem képes erre. Nyáron egy gyermek sem jár, mert a szülők gyermekeiket nyáron dolgoztatják. Az iskolaépület tanításra alkalmas, világos, egészséges. A könyveket, írószközöket a szülők szerzik be. Fát a fűtéshez a gyermekek visznek. A tanító Budán végzett preparandiát, bizonyítványa van róla. Fizetését elsősorban nem tanítóként kapja, mert jegyző is. Minden házaspártól kap fél mérő, összesen 20 pozsonyi mérő rozsot, 30 krajcárt, kb. 50 pozsonyi mérő rozslángot és 50 váltó forintot tesz ki az az összeg, amit a földesúrtól, mint tanító kap, ezen felül 40 öl fát, és 11 1/2 hold szántóföldet használ. Tanít írást, olvasást, számvetést, vallástudományt. Az oktatás magyar nyelven folyik, a tanító magyar születésű. 1845-ben a csókái iskolamester fizetése búzából és készpénzből áll, minden házaspártól kap fél mérő rozsot és 30 váltóforintot. Ezen felül stólapénze van. Az olyan települést pedig, amelyik előjárósággal, templommal és iskolával rendelkezik, községnek tekinthetjük.

A fenti adatokból is világosan kitűnik, hogy a falu lakosságának száma lényegesen megnőtt. Az iskolás gyermekek száma közel hatszorosára emelkedett, de valószínű az is, hogy az iskola megalapításának idején még a gyermekeknek csak kisebb része járt iskolába. Kitűnik az is, hogy az iskoláztatás megfelelt a kor általános színvonalának. Az a gyakorlat, hogy a tanító egyben jegyző is, kisebb falukban általános, és mutatja egyrészt, hogy már 1841-re a falu közigazgatási szervezete is kezd kiépülni, másrészt azt is, hogy ugyanakkor még igen kevés az adminisztrációs feladat, ha azt mellékállásként a tanító is el tudja végezni. Ugyancsak már kialakuló községre vall az is, hogy 1845-ben bába (Fejérvári Terézia) is működött. Egészségügyi ellátása azonban még kezdetleges volt, hiszen pl.: himlőoltás helyben nincs, de sokan beviszik gyermeküket a móri orvoshoz.

A plébános ellátására ebben az időben a lakosok az erdőben fát kötelesek kivágni és behordani. Fő jövedelme a plébánosnak is a szőlőből származik. Soványabb évben hat akó, bővebb évben 12 akó bort van joga követelni a lakosságtól. Hogy már nagyobb község volt a XIX. sz. elején, arra mutat, hogy 1809-ben az insurrectió parancsnoksága alkalmasnak találja a helységet egy zászlóalj elhelyezésére.

1823-ban újabb területet a Látó és Dávid hegyeket ültettek be szőlővel, melyről a következő évben térkép is készült.

A község lakói ebben az időben a főpásztori jelentés szerint szorgalmasak, békeszeretőek, semmi más vétségre a mértéktelen iváson kívül nem hajlamosak. Ez is a szőlőhegy termékenységének tulajdonítható. Vásárok nincsenek. A földesurak Móron laknak. A plébánosról bőven gondoskodnak.

Ennek ellenére megállapítják, hogy előfordul, miszerint „ősfogadásukat” ti., hogy szombat délutánt imádkozással fogják eltölteni, nem tartják be, és ilyenkor botrányokat okoznak. Azt már 1818-ban javasolják, hogy a templommal szemben levő zsidó kocsmát bontsák le, mert mise alatt is oda mennek a lakosok.

Babonáik közt megjegyzi azt, hogy újhoid idején semmiféle munkát nem végeznek. Nem metszenek venyigét, mert az megkukacosodik, nem vetnek, mert ritka lesz a vetés, nem mernek tyúk alá tojást tenni, mert az alatt nem lesz fióka.

Arról, hogy a XVII. sz. végén említett jó követ használták-e, csak egy adattal rendelkezünk, ti. a móri zsinagógához innen is hordtak követ 1763-ban.

1784 előtt nemesek letelepedéséről adatunk nincs, ekkor 11 nemest írnak össze, 1809-ben 5, 1821-ben 7, 1843-ban 6 a nemes családok száma. 1846-ban jobbágy telken élő nemest nem írnak össze. 1784-ben az ősz-szes nemest is összeírják, tehát számuk összesen még kisebb lehet, mint később. Tulajdonképpen egy nagyobb nemesi família (a Hollósy) és rajta kívül egy-két család szerepel még. Tekintve, hogy nevük sem a földesurak közt, sem a jobbágytelken élők közt nem szerepel, arra kell következtetnem, hogy ők is a többi lakoshoz hasonlóan szerződéses szőlőtermelésből éltek. Igaz, szerepelnek a dikális összeírásokban „nemesek szolgálói” is, ezek feltehetőleg az uraság szolgálói voltak. A nemesek külön szervezetéről adatunk nincs.

Fényes Elek 1851-ben már 613 lakosról beszél. Egyedül szőlőtermelését emeli ki, „itt terem az egész megyében talán a legjobb bor”.

1848-ra tehát a falu már benépesült és községi szervezettel is rendelkezik, úgy látszik kizárólag szerződéses szőlőtermelők lakták. Hogy a falu mennyire kiesett a forgalomból, arra mutat az is, hogy a kereskedelemmel foglalkozó zsidók közül 1848-ban csak egy család (Grünfeld Ignác családja) élt itt, jöllehet Móron népes zsidó kolónia alakult már korábban ki. Később sem települtek meg újabb izraelita családok, hisz 1900-ban és 1930-ban egyaránt 5 izraelita él Csókakőn. Nyilván ekkor is a Grünfeld család tagjai szerepelnek, hisz 1932-ben egy Grünfeld fűszeresként, másik mészárosként él a faluban.

Az 1848-as események nem váltottak ki itt olyan visszhangot, mint máshol. A falu lakói közt jobbágyok nem voltak, így földet sem kaptak. A megyei bizottmányba a jegyzőt és bírót küldték be. Mint számos egyéb községünkben, itt is keserűen csalódtak a zsellérek. Ezt a csalódottságot tükrözi a májusban felterjesztett panaszuk, hogy „ők is magyarhonban laknak és a jelen korban kivívott szabadságban hogyan részesednek”. A korszak későbbi fontos eseményeiben a falu semmilyen látható formában nem vett részt. A fel-alá vonuló hadak vonalából kiesve, még a közelben lezajló pákozdi, később a móri csata idején sem hallunk a községről.

Az abszolutizmus korában is csendes maradt a falu. 1860-ban két bizottmányi tagot delegálnak Fürész Imrét és Makk Józsefet, 82 de ezek működését sem ismerjük.

A kapitalista korban a falu lakossága csak lassan szaporodott: 1870-ben 676, 1880-ban 708, 1890-ben 741, 1900-ban 731, 1910-ben 738, 1920-ban 755, 1930-ban 787, 1941-ben 808 a lakosság száma. 83 (Az 1920—30-as évek-ben a vándorlási

különbség — 93, tehát a lakosság több mint 10%-a elment.) Ha a feltehető természetes szaporodást figyelembe vesszük, úgy biztosnak kell tekintenünk, hogy a faluból sokan folyamatosan elvándoroltak. A század végén a lakosság abszolút száma is csökkenést mutat, ami a filoxéra pusztításával függhet össze. (A nagymértékben elpusztult szőlők, a lakosság jelentős részének megélhetését lehetetlenné tették.)

A lakosság fő foglalkozása a mezőgazdaság. 1900-ban 83%, 1910-ben 76%, 1920-ban 89%, 1930-ban 81% a mezőgazdaságból élő lakosság aránya. A mezőgazdasági lakosság rendszerint kisbirtokon gazdálkodik. A középbirtokokról alább külön lesz szó.

Tehát a birtokok megoszlásában változás nem állt be az utolsó 10 év alatt. De hasonló lehetett a helyzet korábban is. A kisbirtokosokon kívül magas volt a mezőgazdasági munkások száma. Még 1930-ban is 69 teljesen nincstelent írtak össze. (Eltartottjaikkal a lakosság 16%-a).

A szántót tehát az arra kevésbé alkalmas, dombos területen is folyton növelték, 60 év alatt több mint kétszeresére (noha 1920 után a gabona exportálási lehetősége nagyon csökkent), az erdő harmadrészét kivágták. A szőlőtermelés a filoxéra pusztítás után nem tudott újból fellendülni. 1909 után területe újra csökken.

Ugyanebben az időszakban a következő középbirtokok (vagy azok egy része) feküdt a község határában.

Az adatokat szemlélve feltűnik, hogy a határnak több mint fele (58 százaléka) 1897-ben is (az egyébként nem túl nagynak számító) nagybirtok kezén volt, és 40%-a maradt 1935-ben is ott. Sajnos nincs megfelelő adatunk arról, hogyan alakultak a birtokviszonyok az 1848—1897 közti fél évszázad alatt. A zsellérek, mint tudjuk, '48-ban nem kaptak földet, így fel kell tennünk, hogy a fél évszázad alatt lassanként került a föld jelentős része az egykori zsellérek kezébe, elsősorban a község tulajdonképpeni vagyonát kitevő szőlő, majdnem teljes egészében. Az is elképzelhető, hogy tekintetbe véve a szőlő területének csökkenését, a szőlő volt paraszt, a szántóföld birtokos kezében és később a felhagyott szőlőből keletkezett a paraszt szántó. 1935-ben az egykori Lamberg birtok ketté oszlott, de így is 1/3-ával csökkent. 1935-ben már a szántó fele paraszti kézben van, a szőlő szinte teljes egészében a parasztságé, viszont az erdő a földesúr kezében volt. Mint 48 előtt, úgy azután is a szőlő a község életének alapja. 1895-ben 959 a gazdaságok száma, 1909-ben 911 a birtokívek száma, 1935-ben pedig 838 földbirtokost írnak össze, ugyanakkor 1941-ben 148 a

„helyi” birtokos. Az 1935-ös 838 földtulajdonos közül 603 1 holdon aluli birtok, melyből 408 szántóföld nélküli. A számokból az következtethető, hogy rengeteg lehetett a csak szőlővel rendelkezők száma, és ezeknek túlnyomó része a falun kívül lakhatott. Azt is láttuk, hogy a szőlő mennyisége 1897-ig csökkent, azután 1909-ig emelkedik, majd újabb csökkenés következik. Az első, mint említettük, filoxéra, a második a gazdasági válság következménye lehetett (ekkor ti. többen pusztulni hagyták az értékes szőlőt, mert a munkaigényes szőlő termését nem tudták eladni, vagy csak olyan olcsón, hogy nem volt érdemes a föld megművelésével fáradni.) A községen kívüli szőlőbirtokosok nagy része a móriak közül került ki. 1873-ban hagyták jóvá a hegy rendészeti szabályrendeletet, és a hegyközség még 1937-ben is működött.

Az értékes szőlőre négy hegyőr vigyázott, őket a hegypénztárból fizették. A szőlő minőségére utal, hogy 1909-ben 3 kh. első, és 78 kh. másodosztályú és mindössze 31 kh. ötöd-, hatod- és hetedosztályú szőlőt mutattak ki. A szőlősgazdák mindig kapcsolatban állhattak a sokkal nagyobb településsel, Mórral is. Együtt élhették át a bortermelés különböző válságait, így a filoxéra, az 1900-as évek olasz bor importja körüli és az 1930-as évek világgazdasági válságát. 1900-ban a móri népgyűlésen azt is kérték, hogy a móri mellett a csókakői borokat is minősítsék: „móri boroknak”. A sok nehézség, baj ellenére Csókakő létét a kapitalizmus idején is a szőlőtermelés határozta meg.

A szőlő mellett érdemes a gyümölcstermelésről is szólni. Mint látjuk, a csókai gyümölcstermelésről már a török idők végén is beszélnek, akkor, amikor falunak még nyoma sincs.

Az adatok közti különbségekből nagyobb változásra nem következtethetünk, ha tekintetbe vesszük, hogy a gyümölcsfa összeírását elég hanyagul végezték, bár a diófák számának emelkedése, és a meggy csökkenése szembeötlő. Az összes gyümölcsfák száma is igen magas mind a két esztendőben. A falu a gyümölcsfák számát tekintve, a megye első községei közt szerepel. Különösen magas az őszibarackfák száma, amit a megyében meg sem közelít egyik község sem. Ugyanakkor feltűnő, hogy az elkülönített gyümölcsös területe 1935-ben csak három kh., és a benne termelt gyümölcsfák száma elenyészően csekély (az őszibarack teljesen hiányzik). Nem látjuk semmi nyomát annak a korszak végéig, hogy a gyümölcsöt valamire is hasznosították volna. Sem feldolgozásról, sem kereskedelmi

értékesítésről adatunk nincs. Feltehető, hogy nagyrészből szeszt főztek, esetleg kofák vitték a fehérvári piacra.

A szántóföldek mennyisége állandóan emelkedik. 1869-től 1935-ig növekedése az erdők és szőlők rovására történhetett, de még 1935-ben sem érte el a határ felét. 1869-ben még csaknem egészen a nagybirtokhoz tartozott, 1935-ben már kb. 3/4 része a gazdák kezén volt. Mégis a szántóföldi gazdálkodás a községben alárendeltebb szerepet játszott, mint a szőlő. Az egyes növények vetésterületét vizsgálva 1936 és 1938 között hasonló a termesztett növények aránya, bár a búza vetésterülete (nyilván a gabona konjunktúra hatásaira) 102 hektárról 155-re nő. 1936-ban a kukorica vetésterülete 104 hektár, tavaszi árpa 101, rozs 66, burgonya 30, csalamádé 31, lucerna 30. A búza zömét (90 hektárt) és az árpáért (70 hektár) a kis gazdaságok termelték.

Kevésbé jelentős az állattenyésztés is. Az állattenyésztésben bár a legelő megnőtt, mindössze a sertésenyésztésben nagyobb arányú a növekedés, viszont az uradalom felhagyott a juh tenyésztésével. 1935-ben a marha- és sertésállomány kisebbik része jár a legelőre — 66 szarvasmarha, 69 sertés, a többit otthon tartják. A szegényedés mutatója a kecskék megjelenése, viszont a baromfiak számának háromszorosára növekedése belterjesedésre mutat. Az igás állatok közül eleinte egyensúlyban vannak a lovak és ökrök, a XX. sz. első évtizedeiben több a ló, 1942-ben nyilván a háború hatására (a lovak nagyrésztét besorozták) az igavonók nagyobb része az ökör maradt...

Az erdők a középbirtokosok kezében maradtak, onnan a parasztság mindvégig ki volt zárva. Az erdők területe, mint országszerte mindenütt, a századfordulóig csökkent nagyobb mértékben, azután területe megmaradt.

Iparról beszélni alig lehet. Mindössze a helyi szükségletet is alig ellátó iparosokról lehet szó.

Az iparból élő lakosság aránya 1900-ban 9%, 1920-ban 6%, 1930-ban 13%.

Az összeírásbői kitűnik, hogy míg 1920-ban a községben dolgozó üzemek alkalmazni tudták a munkavállalókat, addig 1930-ban a munkavállalók egy része más községbe, vagy városba járt dolgozni.

A kimutatásokból kitűnik, hogy a vállalatok nem fejlődtek sem számban, sem minőségben 20 év alatt.

Az iparhoz hasonló a kereskedelem helyzete is. 1900-ban egy, 1930-ban 14 ember élt kereskedeleből, 1932-ben egy baromfikereskedő és egy fűszeres élt a faluban.

Az 1860-as évek elején nyílik meg a Székesfehérvár—újszónyi vasútvonal. A vasút a község határához közel halad el és később létesítettek egy Csókakő nevű megállót is. Ez kb. 4—5 km-re fekszik a községtől, és legfeljebb korlátozott személyforgalmat bonyolít le. A teherforgalom ma is csak a bodajki állomáson bonyolítható. A falu közlekedési helyzete különben is rossz, hiszen nemcsak a vasúttól, hanem a hozzá közel épített műutaktól is 4—5 km-re van. A felszabadulás után épített Kisbér—székesfehérvári út ugyan közelebb halad a községhez, mint a régi, de lényegesen ez sem segít a problémákat megoldani, akkor sem, ha egyéb bekötő út régóta halad a község mellett. A község nagyközség volt, saját jegyzővel. Elöljárósága 1897-ben bíróból, pénztárosból, közgyámból, 4 elöljáróból, kisbíróból, éjjeliőrből és levélhordóból áll. A jegyző tisztét 1901-től 1913-ig Heltay Imre viselte (bár lehet, hogy a jelzett időpont előtt is néhány évvel és utána is ő volt a jegyző) 1922-től 1942-ig Pongrácz Imre. 1922-ben a rendszeresített segéd jegyzői állást írnoki állássá szervezték át. Hosszú ideig viselte Remete Mihály a bírói tisztet, 1929-ben már bíró volt és még 1942-ben is, de már 1906-ban is ifjú Remete Mihály a bíró (ez vele azonos lehetett, de lehet, hogy az édesapja volt). A jegyző és írnok a tűzoltó és levante egyesületekben tevékeny szerepet vittek. Az elöljáróság szerkezete még 1932-ben megegyezett az 1897 évivel 1849 őszén a móri járási főszolgabíró is Csókakőn működött.

A községben 1891-ben a földadó összege 5125 forint 31 krajcár, a házadó 252 forint 72 krajcár, kereseti adó 711 forint 58 krajcár.

A község közkiadását (községi vagyon nem lévén) majdnem teljes egészében a községi pótdadókból kellett fedezni. A pótdadó elég magas volt. 1897-ben a földadó után 31,8%, egyéb adó után 39,1%, az előző évben a földadó után 51,3%, egyéb adó után 59,9%. Járási célra, betegápolási alapra 2%, a helyiérdekű vasútra 1,7%-kal, megyei árvaházalapra 2%-kal adózik a község. A községi költségvetések különösen az I. világháború után voltak deficitesek. 1919-ben 25 236 koronával, 1923-ban pedig 413 004 koronával. A község anyagi bajainak orvoslására 1923-ban a képviselő testület egy szeszfőző üstöt szerzett, hogy ezzel is növelje a község bevételeit. Ehhez a

megyei törvényhatósági bizottság 1923. július 30-án járult hozzá. A községi körorvos fizetéséhez 1897-ben 46 Ft-tal járult hozzá, a körorvos székhelye 1901-ben Csákberény volt. 1928. augusztus 15-én a közgyűlés a csecsemő védőnő részére lakbérhozzájárulást szavaz meg, ami arra mutat, hogy már védőnő is lakott a községben.

Politikai életnek jelét nem látjuk a faluban. Kiesve a forgalomból csaknem kizárólag földművesek lakta helyen, a választók száma is csekély, 1892-ben 88 (a lakosság 12%-a), bár a kor általános viszonyaihoz képest jelentős. 1898-ban 60 (a lakosság 9%-a), 1905-ben 73 (a lakosság 10%-a).

A választójogosultak fogyása, nyilván a filoxéra okozta elszegényedéssel kapcsolatos. A választók túlnyomó része néppárti: 1898-ban 50, 1905-ben 36. 1898-ban 5 szabadelvű, 1905-ben 10 kormánypárti és 18 függetlenségi szavazó volt. A szavazók számaránya a klérus nagymértékű befolyására mutat.

Az I. világháború véres esztendeiben a község is sokat áldozott, de nem játszott szerepet az 1918. évi őszi forradalom idején sem. A Tanácsköztársaság idején az áprilisban megalakult direktóriumnak három tagja volt M. Fűrész Mihály, Flederevics István, Csókai Imre. Működésükről adataink nincsenek.

Az ellenforradalom első éveiben így is kegyetlenül megsarcolták, mint minden községet. Így került sor arra, hogy gabonagyűjtés címén történő rekvirálások során Csókakőn is 4 tonna gabonát gyűjtsenek be, jóllehet, a faluban jelentős gabonatermelés sohasem volt.

A község alkalmas volt arra is, hogy benne nagymennyiségű, a trianoni béke által eltiltott hadianyagot tároljanak. 1922 augusztusában az antant ellenőrző bizottság tagjai megjelentek Csókakőn, és ellenőrzést tartottak.

1921-ben 52 házigénylő volt. Meg is kaptak, de amikor az árát megtudták (600 négyszögöles parcelláért 30 ezer korona), visszamondták, és így kishaszonbérletbe adták nekik. A korszak antiszemita szemléletét tükrözi, hogy Grünfeld Pál nagybérlőről (szemben az általános gyakorlattal) meg meri állapítani az alispán, hogy 84 kh-at feles művelésre is csak kényszerből adott ki, hogy ne kelljen földet leadnia. 1922-ben pedig a csendőrkörületi parancsnoksága megállapítja, hogy Csákberény és Csókakő községekben a magyarországi Szociáldemokrata Párt röpiratát terjesztették. 1930-

ban Hunyady Ferenc országgyűlési képviselő az, amúgy is felizgatott" politikai közhangulatot a kormányt támadó beszédeivel tovább fokozta. Támadta a jegyzőt is, aki emiatt a járási főszolgabírónak keserű hangvételű levelet írt. A fokozódó elkeseredés fő oka a gazdasági világválság okozta egyre nagyobb nyomor volt. 1937-ben pedig az elkeseredést arra is fel próbálták használni egyes szélsőséges elemek, hogy megalapítsák a Nyilaskeresztes Pártot. Ezt a főispánnak sikerült megakadályozni, de része lehetett benne a lakosság józanságának is.

Az első egyesületet 1913-ban találjuk Csókakőn, ez a Csókakői Hitelszövetkezet, amely az Országos Központi Hitelszövetkezetnek tagja volt. 1922-ben Gazdakör is működött már. 1931-ben Hangya szövetkezet létesült. 1932-ben pedig már működött a Tűzoltó Egyesület és Lövész Egyesület is. Az egyesületek és szövetkezetek vezetősége szorosán összefonódott a község vezetőségével. Pl: 1932-ben a főjegyző, a Lövészegyesület elnöke és a Tűzoltó Egyesület parancsnoka. A községi pénztáros egyben a Gazdakör elnöke is.

A községben római katolikus iskola működött. 1897-ben 110 tanuló és 47 ismétlős, 1937-ben 132 tanuló és 30 továbbképzős járt az iskolába, összesen két tanteremben folyt a tanítás egy igazgató-tanító kántor, és egy tanítónő vezetése alatt. Az iskola túlszűfolt volt, egy tanteremre 66 tanuló jutott. 1926 június 15-én a csókakői képviselőtestület elhatározta, hogy a római katolikus elemi iskola tanítói lakását megépíti, a kilátásba helyezett 100 millió korona állami segélyből, de a napszámos munkát közerőből akarták biztosítani. Az oktatás kisebb fejlődésére mutatnak (ha reálisak) azok a népszámlálási adatok, melyek szerint 1910-ben az analfabéták száma még 137, 1930-ban pedig csak 60.

1920-ban, bizonyosan azoknak a házaknak nagyrészét kő, vagy téglalap nélkülieknek vették fel, melyeket előzőleg és utána kő, vagy téglalapúak közé írtak. A házak azért lehettek szilárdabbak, mint az országban általában, mivel a kő elég nagy mennyiségben állt rendelkezésre a kőbányákban, de a rossz fedőanyag nád, vagy zsupp, világosan bizonyítja, hogy ha az országos átlagnál rosszabbak nem is voltak, de jobbak sem lehettek sokkal. Az életszínvonalemelkedését mutatja az, hogy a házak száma gyorsabban nő, mint a lakosoké.

A harcok vége, mint egész Fejér megyében, így Csókakőn is csak hosszú szenvedés után következett be. 1944. december 29-én, a Fejér megyei harcok súlypontja Mór környékén volt. A szovjet csapatok birtokukba veszik Ősi községet, majd Csókakőnél és Pusztavámnál támadnak. Csókakő ezután többször cserél gazdát. December 30-án, január 8-án, 12-én súlyos harcok dúlnak a község közelében, s hol a német, hol a szovjet csapatok vonulnak előre. A község szenvedései csak március 18-án fejeződnek be, amikor végképp felszabadul a sokat szenvedett település. A határ három hónapon át, a község belterülete hat héten át volt hadszíntér.

Az új élet megindulása rendkívül nehéz volt. 1945. április 25-re az 1944. november 1-i 842-ről 703-ra apadt a lakosság. A jelentések szerint 72 ház lakhatatlan. Javítással lakhatóvá tehető 145, használható lakóház 72. Az állatállomány is rendkívül lepadt, összesen 17 ló, 32 tehén, 8 sertés és 8 tyúk volt az állatállomány. Az ellátatlanok száma 643 fő, a részben ellátottaké 60. (Tehát teljesen ellátott nem volt.) A liszt szükséglet 156 mázsa, zsír szükséglet 13 mázsa. Felesleg nem volt, olajútó sem.

Április 25-én a község közigazgatásának vezetését Papp József írta meg. Április 13-án megalakul az MKP, 14-én pedig a Nemzeti Bizottság. Elnöke ekkor Király Ferdinánd. A község lakóinak 75%-a munkában van, bár csak 145 kh. a bevetett terület (15 kh. volt elvetve őszi gabonával, 30 kh. burgonyával, 100 kh. egyébvel). Megalakult a népi rendőrség is. Elkezdődött a volt középbirtok felosztása, de a földterület nem volt elég az igénylők számára. Csókakőn 1948-ig 270 kh-at vettek igénybe.

Május 8-án a Nemzeti Bizottság elnöke Keiser Imre. Tizenegy tagja közé a MKP kettőt, az NPP szintén kettőt delegált. A többiek úgy látszik párton kívüliek voltak. A volt jegyzőt, mivel a németekkel együtt elhagyta a község területét, leváltják, és helyette Fejes Gyula oki. jegyzőt, pénztárossá pedig Jelene Ferencet választotta a Nemzeti Bizottság. Elrendelik, hogy a mezőgazdasági munkák zavartalan folytatása érdekében az igás állatokat csakis mezőgazdasági munkában lehessen igénybe venni, és hogy az arra rászorulóknak ki kell rendelni, és a község határát csak engedéllyel hagyhatják el. Május 28-án Csókakőn az MKP titkára Király Ferdinánd, szervező Molnár György, pénztáros Végh Mihály. A tagok létszáma 10. Június 8-án a Nemzeti Bizottság meghatározza a községi képviselőtestület új összeállítását. A pártok részvételének aránya FKGP: nyolc rendes és két póttag, KP: két rendes tag, NPP: három rendes tag.

Mivel más párt nem működött, még a párton kívüliekből is három rendes és két póttagot delegáltak.

Mivel a község gyümölcsstermelő helység volt, ezért a szovjet csapatok részére cseresznyét szolgáltatnak. Szeptember 16-án a község alkalmazottainak fizetéséről, novemberben pedig a postaügynökség megalakításáról és a szeszfőzde megnyitásáról határoznak. Decemberben a község szegődményesek fizetéséről döntenek. 1945-ben természetes szaporodás nem volt, a halálozások száma negyvenhatalmúta felül a születéseket, ami a sokat szenvedett megyében még nem is számít kedvezőtlennek.

Az 1945. évi számadás valamennyi tételén némi, az inflációs korszakra igen csekély, maradvány mutatkozott.

1946-ban a község külső terhet nem akar vállalni (pénzadományt a Móri Gazdaképző Iskolának, terményt a székesfehérvári kórháznak) mivel még saját középületei is romosak. A község nem járul hozzá az új körorvosi beosztáshoz sem, továbbra is Bodajkhoz akar tartozni. Szorgalmazzák a községben postaügynökség létrehozását, ami arra mutat, hogy az egy évvel korábbi határozatot nem tudták végrehajtani. A párt járási titkárságán július 21-én Jáni János azokról a visszasságokról beszélt, melyeket meg lehetne akadályozni, ha a képviselő-testületben szervezeten, az ügyek ismeretében beszélhének a delegált elvtársak.

1947-ben megkezdik az építkezéseket. A képviselőtestület jóváhagyja a községháza és jegyzői lakás újjáépítését. Vállalja, hogy a bekötő úthoz szükséges terület megszervezi, a kavics és kötőanyag fuvarozását és a napszámot. A főispán az út céljára államsegélyt kér. Jellemző és pozitív fejlődést mutat az, hogy a régi gyakorlattal szemben visszautasítja a kocsmáros kérelmét, aki a kultúrházat kocsmá céljára igénybe akarja venni. Ugyanakkor azonban a helyi gyümölcsstermelés feldolgozására még mindig egyetlen módot tudnak: a szeszfőzdet újra üzembe helyezni. Ennek ellenére 1947-ben az elszámolások szerint egyedül a szeszfőzde volt ráfizetéses. 1949-ben hoznak először határozatot a falu villamosításáról.

1945 óta az alábbiakban változott a lakosság lélekszáma: 1949-ben 821, 1960-ban 1039, 1970-ben 1087 fő. Az előző korszakkal szemben a vándorlási különbözet pozitív értéket mutat, így 1949 és 1960 között plusz 34, 1960 és 1970 között plusz 1. Feltűnő

ez, mert a községben a munkahelyek száma formálisan csökkent. Ugyanakkor számításba kell venni, hogy a közelben nagyarányú iparosítás indult meg.

Csökkent a mezőgazdaságban dolgozók aránya. 1960-ban 30,7% 1970-ben 26,3%. A mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenése logikusan következik abból, hogy a gépesítés folytán a mezőgazdasági munkák egyre kevesebb embert igényelnek. Ily módon két lehetőség kínálkozik. Vagy más munkát keres a lakosság, ha a közelben van munkaalkalom, vagy kivándorol. Csókakőn, mint látni fogjuk, az előbbi eset következett be. Bár a mezőgazdaságból élők száma rendkívüli módon csökkent, a mezőgazdaság minőségileg fejlődött. Változott a földterület művelési ágak szerinti feloszlása.

A belterjesedés akkor is világosan látszik, ha ez 62—66 között némileg vissza is esett. Különösen feltűnő a kertek több mint háromszorosára növekedése, de nőtt a szőlők területe is és némileg az erdőké. A kertek területének növekedését előmozdíthatta a más gazdasági területen dolgozók egyre nagyobb száma, akik pár száz négyszögöles földjüket, vagy annak egy részét kertté alakítják át. De változott a vetésterületen termelt növények aránya is. Bár továbbra is a búzáé a vezető szerep, 1962-ben csak 83 hektáron termelik ezt és már utoléri, sőt túl is haladja a 85 hektáron termelt kukorica. Új növények közül sokfelé termelnek hüvelyeseket, 18 hektáron, de napraforgót is, 15 hektáron, takarmánynövényeket, bükkönyt 13, csalamádét 15, lucernát 17 hektáron. Jellemző a termelt növények sokfélesége. Megváltozott az állattenyésztés jellege is.

A lótenyésztés, mint országszerte, hanyatlóban van, kizárólag a Tsz. vagyonában van néhány darab belőlük, szarvasmarhát inkább a háztájiban tenyésztenek, de itt is egyre kevesebbet. A sertések száma viszont nő, a Tsz. is foglalkozik vele és a gazdák a háztájiban is. A juhtenyésztés újabb fellendülése annak világos felismerésén alapul, hogy a legelők elsősorban erre alkalmasak. A baromfitenyésztés, akárcsak a kertgazdálkodás, a lakosság egészére jellemző.

A Váralja Tsz. az 50-es évek végén alakult. 1959-ben 701 kh-on gazdálkodott (ha az állami kézben levő erdőt nem nézzük, úgy a határ túlnyomó része ide tartozott). Ebből 484 kh szántó. 216 tagja volt. Jó termésátlagokat ért el, csaknem mindenből felülmúlta a járási átlagokat.

A híres gyümölcstermelés továbbra is lényeges maradt. 1959-ben 30 449 gyümölcsfa volt a községben, melyből 13 667 szőlő közt foglalt helyet és csak 216 db

árugyümölcsösben. Továbbra is legtöbb az őszibarack: 9432, melyből 8131 szőlő közt és csak 8 árugyümölcsösbe volt ültetve. Világosan látszik, hogy a gyümölcsöst továbbra sem kereskedelmi céllal használták, és egyedül a szeszfőzde foglalkozott a gyümölcs feldolgozásával. A szőlőművelés legfontosabb és legjobban művelt része a tsz 60 kh-as táblája. A feldolgozás ma a móri tsz. központjában történik.

A nagy területű erdő aránylag kevés embernek nyújt munkát. 1970-ben két erdészeti dolgozó volt összesen.

Amilyen mértékben csökkent a mezőgazdasági munkahelyek jelentősége, annyira emelkedik az iparban dolgozóké. Az arányszám így alakul: 1960.-ban az iparban 17,6%, építőiparban: 29%. 1970-ben: iparban: 43,4%, építőiparban: 8,2% dolgozik. Az ipari vállalatok száma továbbra is minimális marad. 1965-ben tanácsi ipari vállalat nincs a községben és összesen 14 kisiparos dolgozik a helyi szükségletek kielégítésére. (Egy asztalos, egy borbély, két cipész, négy kőműves, két szabó, egy villanyszerelő és három egyéb) 1967-ig kb. 40 dolgozót foglalkoztatott a helység határában levő kőbánya, mely a Közép-Dunátúli Kőbánya Vállalat egyik üzemegységét alkotta. Az ebben a korszakban sűrű útépítésekhez szállítottak követ. A férfiak zöme a balinkai szánbányába, illetve Kincsesbányára, valamint az IKARUSZ Pusztavámi Üzemegységébe járt dolgozni.

Az egyéb foglalkozási ágak szerepe minimális, bár az, hogy 1960-ban a lakosság 3,4%-a élt közlekedésből, 1970-ben pedig 5,5%-a szállításból, a forgalom emelkedésére utal, bár valószínűleg ebben a gazdasági ágban dolgozók is a község határán kívül vállaltak munkát. Az 1950 körül épült, akkor kiválónak számító Székesfehérvár—Kisbér, majd ennek meghosszabbításában Komárom, illetve Győr felé vezető műúthoz a feljebb már említett bekötőút kapcsolta a községet a forgalomba, és így vált lehetségessé, hogy a község lakói távolabb vállaljanak munkát. Ma hét irányba járnak autóbuszok menetrendszerűen. (Bodajk, Gánt, Csákberény, Csákvár, Magyaralmás, Mór, Székesfehérvár).

Kereskedelemben a lakosság 5,9%-a dolgozott 1970-ben, 1965-ben kettő, 1977-ben három bolt működött csak a községben, a vendéglátó helyek (italbolt) száma összesen egy.